JURIDISCHE EN POLITIEKE ASPECTEN VAN DE PROCESSEN VAN NATIEVORMING IN AFRIKA

door

Maria-Magdalena KENIG*

SUMMARY — *Legal and political aspects of the state and national integration process in Africa* — The problem of principal importance is the question whether the historically created conception of the nation could be adapted for African communities at the present stage of their transformation.

The problem of ,,nations'' and national states has appeared in Africa in principle during the decolonisation period in an international plane as well as in an internal plane. The question is, among other things, to establish the principle of nations' right to selfdetermination in comparison to its unquestionable dualism in practise.

An existence of state organisation is not, to be sure, the most important element of the process of the formation of nationalities, but in Africa the state plays an essential role in this process because the principal element of the nation's integration process in the structure of existing states will be, after all, the consciousness of an affiliation to the particular political unit. National ideology and political parties play an important role in this process.

As it seems at present, a category of the nation, even at its fairly free definition, is not adequate for the definition of African communities. It would be better to speak about the trials to create the political and ethnic unities than national, which perhaps in the future will be transformed into national unities based upon the political, ideological and economical elements of integration.

I. INLEIDING

De dynamische sociale en politieke veranderingen die zich in Afrika voordoen, hebben de wetenschap, voor de eerste keer in de geschiedenis van dit continent, geplaatst voor enorm veel wijzigingen, die zich met een zodanige snelheid voordoen, dat de technieken, onze kennis en de interpretatiemethoden verouderd en onaangepast blijken om ze op hun juiste waarde te schatten. Dat slaat vooral op de sociale en politieke veranderingen. De studie van deze verschijnselen stuit op een bijkomende moeilijkheid, want in Afrika treffen we pre-nationale structuren aan, zonder eenvormig karakter, niet op regionaal vlak, niet op staatsvlak, zelfs niet binnen de grenzen van één enkel land. Dit

alles noopt tot een globale analyse, die de verschillende, rijk gevarieerde aspecten van het bestudeerde verschijnsel omvat. Dit methodologisch postulaat vindt steeds vaker zijn praktische toepassing in verschillende publikaties over Afrika.

Bij dit probleem komt nog een andere moeilijkheid, namelijk het europacentrisch gezichtspunt dat men in de appreciatie van de geanalyseerde verschijnselen hanteert. Dit is des te meer foutief naarmate Afrika meer en meer zijn eigen sociale en grondwettelijke oplossingen zoekt en daarbij dikwijls het type en model van sociaal-economisch leven dat door Europa wordt belichaamd, overboord werpt. De neokoloniale afhankelijkheid vertroebelt nog meer de juistheid van de appreciaties. De kern van het probleem bestaat hierin, dat de oude metropolen een actieve houding pogen aan te nemen tegenover de realiteit die met de onafhankelijkheid in de Afrikaanse landen is ontstaan. Daaruit vloeien dan ontwikkelingsmodellen voort, evenals juridische en socio-politieke oplossingen en de steun die men toekent aan separatistische pogingen en tendensen die het continent willen balkaniseren, die het van binnen uit willen ontbinden en zijn sociale en economische ontwikkeling willen remmen.

Deze politiek heeft meerdere gevolgen. Het is duidelijk dat Afrika reeds de periode van ,,politiek romantisme'' voorbij is. Pragmatische tendensen halen het en de oriëntering van nieuwe veranderingen wordt opgelegd door de bewustwording van de waarden en behoeften die eigen zijn aan het continent. De grootste wens van de meeste Afrikaanse leiders is staten te construeren waarin de bevolking is geïntegreerd. Hetgeen niet wil zeggen dat ze het Europees model van de nationale staat willen nabootsen.

II. HET BEGRIP ,,NATIE'' EN DE AFRIKAANSE REALITEIT

De fundamentele vraag die zich in onze analyses stelt zou zich op het volgende probleem moeten toespitsen: kan het begrip ,,natie'', zoals het in de loop van de geschiedenis is opgevat, toegepast worden op de Afrikaanse maatschappijen in de huidige fase van hun veranderingen?

Zoals men weet is de term ,,natie'' in principe een sociologische categorie die nochtans een politieke inhoud bezit, waar soms ideologische beschouwingen worden aan gewijd. De natie is ook een juridi-

sche categorie, als het gaat over internationaal of nationaal recht. Over het algemeen is de natie een gemeenschap van mensen, die zich kenmerkt door een gemeenschap van taal, cultuur, grondgebied, oorsprong, politieke instellingen, mentaliteit, solidariteit, bewustzijn, streefdoelen, enz.[1]. Het zou dus juist zijn op te merken dat ,,de constructie van een algemene definitie van de natie uiteindelijk slechts een idee zou vertolken waarvan de inhoud zo arm en de draagwijdte zo groot is, dat ze geen enkel wetenschappelijk nut zou hebben en bijgevolg bijna tot niets zou dienen''. De waarde van dit begrip zou bovendien nog beperkt worden door alle restricties en uitzonderingen die zijn definitie zouden moeten vergezellen[2].

Het probleem van de ,,naties'' en van de nationale staten verschijnt in Afrika tijdens de kolonisatieperiode en meer bepaald op het moment waarop nieuwe staten op het internationaal en binnenlands vlak worden gevormd. De kwestie is het principe van het zelfbeschikkingsrecht van de naties en van het dualisme van dit recht in de praktijk te definiëren. Dit principe werd in de loop van de dekolonisatie van het continent op uiteenlopende manieren begrepen en wanneer men het wil toepassen op de landen die recent zijn ontstaan, geeft men het een andere waarde en betekenis.

De doctrine, die haar ontstaan vindt in europa-centrische opvattingen, wil de processen van natievorming verbinden met de oprichting van nieuwe staten in Afrika. Deze zienswijze vervalst enigszins het beeld van de Afrikaanse realiteit. Nochtans is ook de bevolking op het Afrikaanse continent beurtelings een actieve en passieve factor van de veranderingen tijdens de staatsvorming geworden.

In de juridische literatuur over het probleem kan men totaal tegengestelde opvattingen aantreffen. Volgens Stanislas Ehrlich ,,leidt de analyse van de verschillende ervaringen tot het volgende algemene besluit : de creatie van de staatsorganisatie of ten minste van het staatsorganisme gaat steeds de natievorming vooraf[3]''. Betekent de toepassing van deze stelling op de landen van Zwart Afrika dat de processen van staatsvorming daar leiden tot natievorming ? De Poolse sociologische school kleeft deze mening aan[4]. Als men diezelfde mening aanhing, zou men b.v. de vorming van de drie Guinese landen moeten onderzoeken, waardoor wij zouden kunnen spreken van de drie Guinese naties. Overigens ontbreekt het in Afrika niet aan voorbeelden en dat is de reden waarom men met betrekking tot het Afrikaanse continent de causale relatie tussen de natievorming en de staatsvorming niet kan veralgemenen, welke ook de oplossingen voor

het antonieme van de primauteit zijn. Het spreekt vanzelf dat de staatsinstelling historisch gezien ouder is.

Het probleem van de natie moet in een concrete historische situatie worden gezien. Vladimir Illitsj LENIN behield het principe van de historische grenzen uitsluitend voor sociale begrippen en hij paste ze toe op een sociale, economische, politieke ... situatie die altijd historisch omlijnd was. Hij verbond de vorming van nationale bewegingen nauw met de respectieve historische periode en de produktieverhoudingen die haar eigen waren. De geschiedenis geeft ons meerdere voorbeelden die bewijzen dat de staat geen voldoende voorwaarde voor de natievorming is, juist door te wijzen op naties die gevormd werden vóór de staat werd ingericht.

Als men de Afrikaanse realiteit benadert vanuit het gezichtspunt van bovenstaande bemerkingen, moet men ontkennend antwoorden op de vraag naar het bestaan van naties in Afrika. Het is waar dat alle jonge landen als programma het begrip van de Europese nationale staat hebben aangenomen, maar men mag niet vergeten dat hun realiteit volldig anders is dan die van het Europa van de XIXe eeuw. In deze landen bestaat geen linguïstische eenheid en hun historisch verleden en hun cultuur zijn niet dezelfde. De factor die tenslotte ook ontbreekt in Afrika is die waaraan de hedendaagse burgerlijke en ook marxistische doctrines het grootste belang hechten in het natievormingsproces, nl. het bewustzijn van nationale verbondenheid en de wens als natie te bestaan. De natie en de nationale staat vormen de politieke postulaten van de meeste Afrikaanse leiders. Dit uit zich in de tendens sterke staten te organiseren op basis van het bewustzijn van nationale verbondenheid, die het dekolonisatieproces en de volledige emancipatie van de Afrikaansen landen bespoedigt.

Nochtans biedt Afrika het beeld van een mozaïek van etnieën en stammen, waarvan de ordening te wijten is aan het toeval van de koloniale verdelingen. Het gemeenschapsbewustzijn overstijgt het niveau van een regio niet en nationale markten bestaan nagenoeg niet. Het nationalisme wordt geïdentificeerd met het afrikanisme (overigens kan men het alleen bij de hogere elitegroepen ontdekken) en er zijn er maar weinig voor wie het nationalisme verbonden is met het nationaal bewustzijn en met de staatsgeest. Het afrikanisme zelf, begrepen als element van nationalisme is ontstaan uit de oppositie tegen het kolonialisme. Nochtans lijkt het weinig waarschijnlijk dat men zou kunnen spreken van omstandigheden die gunstig lijken voor het oprichten van één enkele staat die gans Afrika omvat. Het histori-

sche lot van de verschillende stammen was uiteenlopend en kan dus geen echt platform zijn om een proces van natievorming op gang te brengen in Nigeria, Kongo of Kameroen. Het zou verkieslijk zijn de opinie van G.B. STAROUCHENKO aan te nemen. Hij zegt: ,,De categorie ,,natie'' — zelfs al wordt ze gedefinieerd op een nogal benaderende manier, maar toch volgens de betekenis die men doorgaans aan deze term geeft — is niet adequaat voor de sociale groepen die de drijvende kracht achter het proces van staatsvorming in Zwart Afrika uitmaken[5]''.

De Afrikanen zelf blijken deze mening te delen. Als men de teksten van Afrikaanse schrijvers ontleedt, stelt men vast dat de term ,,natie'' geen vast omlijnde betekenis bezit, zelfs niet bij dezelfde auteur. Zo kunnen de woorden van SEKOU TOURE als voorbeeld dienen: ,,... uit het referendum ... verrijst in Afrika een nieuwe onafhankelijke natie, de Republiek Guinée''. SEKOU TOURE vereenzelvigt de natie met de staat. In de opvatting van SENGHOR is de natie een categorie van de toekomst. De natievorming is een politiek proces met het doel ,,de negro-Afrikaanse natie met Franse taal'' te creëren, en ,,de eerste fase moet bestaan uit de creatie van de Mali-Federatie''. SENGHOR onderscheidt de natie van het vaderland. ,,De natie omvat de vaderlanden en overstijgt ze. Ze is niet, zoals het vaderland, een natuurlijke omschrijving of de bevolking van het milieu, maar wel de wil om te construeren of liever om te reconstrueren volgens een bepaald model. De natie zal de deugden van het vaderland verenigen, of vaker nog, zal zij er een keuze uit maken om deze te nemen die omwille van het klimaat, de geschiedenis, het ras, dezelfde noemer zullen hebben of een universele waarde zullen bezitten[7]''.

Net zo stelt MAMADOU DIA de opvatting van de natie voor als gescheiden van zijn vaderland en gereconstrueerd binnen de grenzen van de nieuwe staat. ,,De naties van de XXe eeuw worden niet gedefinieerd door de historische context, de materiële onderbouw, de eenvormigheid van het milieu en de cultuur, maar eerder door hun potentieel, hun mogelijkheden om de synthese van eenvormige elementen te verwezenlijken. De Sovet-Unie, India, de toekomstige federatie van onafhankelijke landen van de franco-Afrikaanse gemeenschap, zullen elk op zijn manier leerzame voorbeelden bieden[8]''. A. ZAJACZKOWSKI, die zich in de marge van de ideologische problemen heeft beziggehouden met de problemen van de naties in Afrika, haalt de vaststellingen van meerdere eminente Afrikaanse sociologen aan en neemt de mening van T. HODGKIN over, die zegt dat

„de meerderheid van hen die zich met het probleem bezighouden, rechtstreeks of onrechtstreeks het bestaan van deze sociale categorie in Afrika in twijfel trekken[9]".

III. DE NATIE EN HET ZELFBESCHIKKINGSRECHT

A. UITGANGSPUNTEN

Op het juridische en politieke vlak vertrekken wij bij onze bedenkingen vanuit de leninistische opvatting van het recht van de volkeren op zelfbeschikking, dat het verplicht juridische principe in de internationale gemeenschap is geworden. De leninistische opvatting omvat de desbetreffende norm tenvolle en bepaalt dat alle naties er recht op hebben. LENIN was de mening toegedaan dat elke natie recht heeft op het creëren van haar eigen staat, als één van de vormen van het politiek bestaan. Nochtans vormt de zelfbeschikking, volgens deze opvatting, geen recht op zich. De zelfbeschikking is een integraal element van de strijd van alle naties voor grote democratische wetten.

Het zelfbeschikkingsprincipe kan zich slechts realiseren als men rekening houdt met alle specifieke omstandigheden van de natie en van het land. Opdat dit principe volledig zou worden gerealiseerd, moet men zich van de gepaste economische omstandigheden verzekeren, anders zou een onafhankelijke natie vanuit formeel oogpunt verhinderd kunnen worden om van zijn soevereiniteit te genieten. Anderzijds, indien men misbruik maakt van het zelfbeschikkingsprincipe, zou men verzeilen in territoriale aanspraken en in de ontwikkeling van separatistische tendensen.

De bovenvermelde opmerkingen heeft LENIN ook bedoeld voor de Afrikaanse landen, die betrokken raakten in de realisatie van het zelfbeschikkingsprincipe en het in de toekomst dienden om te zetten in de praktijk.

De kwestie van de naties en het proces van natievorming vindt men weerspiegeld op het internationaal juridisch vlak, hoewel de natie daar het voorwerp niet van uitmaakt. De term „natie" wordt in het Handvest van de Verenigde Naties tweemaal gebruikt, in artikel 1, § 2 en in artikel 55. In de loop van de stichtingsconferentie in 1945 te San Francisco hebben meerdere landen zich verzet tegen het aannemen van de term „natie", door te betogen dat hij niet adequaat was en dat hij uiteindelijk onvertaalbaar was in veel talen. Nochtans moet men

opmerken dat de term ,,natie'', zoals gebruikt in het Handvest, geenszins betekent dat hij subjectief is in het internationaal recht. De term is gebruikt in de artikels om de landen aan te duiden. Nochtans heeft de natie die strijdt voor haar bevrijding en die tegelijk haar eigen staat vormt, recht op de zelfbeschikkingsnorm, zoals b.v. het Front de la Libération Nationale (F.L.N.) van Algerije, dat werd erkend door meerder landen alvorens het zijn onafhankelijkheid verwierf, of zoals de PAIGC in Guinée-Bissau.

Zoals we juist opmerkten, weerspiegelen de problemen van de natie en van het proces van natievorming zich op het internationale juridische vlak, vermits ze verbonden zijn met het universele principe van het zelfbeschikkingsrecht van de naties. Het is van deze norm van het internationaal recht dat de Afrikaanse maatschappijen hebben geprofiteerd in de loop van het dekolonisatieproces. Het waren maatschappijen waaraan men niet het karakter van natie had kunnen toekennen.

Het Handvest van de Verenigde Naties is de bron van het principe van zelfbeschikking voor de naties. Het zelfbeschikkingsrecht dat in dit principe is vervat, is eigen aan alle naties en heeft dus een universeel karakter, hetgeen bevestigd wordt door het afwisselend gebruik van de woorden ,,peoples'' en ,,nations''. De algemene definitie van het principe van zelfbeschikking van de naties zit in de verklaring die de onafhankelijkheid toekent aan de koloniale landen en naties [10]. Ze wordt vervolledigd door de verklaring van de principes van het internationaal recht betreffende de vriendschaps- en samenwerkingsrelaties tussen de landen, overeenkomstig het Handvest van de Verenigde Naties [11]. Het vijfde punt van de verklaring van 1960 stelt vast dat ,,alle naties recht hebben op zelfbeschikking; krachtens dit recht bepalen zij in alle vrijheid hun politieke status en beslissen vrij over hun economische, sociale en culturele ontwikkeling'' [12]. In de resolutie van 18 december 1962 heeft de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties het zelfbeschikkingsprincipe gedefinieerd als één van de fundamentele principes van het internationaal recht [13]. De verklaring van de principes van het internaionaal recht van 1970 is wat de hoofdzaak betreft nog verder gegaan. Volgens deze verklaring leggen het zelfbeschikkingsprincipe en dat van de gelijkheid van de rechten van de naties en van de volkeren aan elk land de plicht op individueel en collectief de realisatie van dit recht te ondersteunen.

De toepassing van het principe van zelfbeschikking van de naties wordt ook uitgedrukt in de artikels van het Handvest van de Ver-

enigde Naties over de niet onafhankelijke gebieden en de mandaatgebieden. Het Handvest gebruikt afwisselend twee termen om de bevolking van deze gebieden te definiëren : ,,nations'' en ,,habitants'' (people, inhabitants ; population, habitant ; narody, nasieleniye). Het afwisselend gebruik van deze termen machtigt ons deze gelijk te schakelen en laat ons toe de bevolking als basis in de processen van nationale integratie in de landen van hedendaags Afrika te bepalen [14].

B. LANDSGRENZEN

Vermits het Handvest van de Verenigde Naties bij het formuleren van het zelfbeschikkingsprincipe, de uitdrukking ,,elk gebied en zijn naties'' gebruikt, moeten wij ook de omstandigheden in ogenschouw nemen waarin de bevolking van een gebied tegengestelde politieke aspiraties te kennen geeft. Wij weten dat de Afrikaanse landen hun grenzen hebben geërfd van de koloniale politieke en administratieve indeling. Deze indeling werd ten uitvoer gebracht zonder enige bekommernis om de natuurlijke elementen van het geografisch milieu, van de cultuur, van de taal en van de vestiging van de stammen. De middelen en de omstandigheden die het nationaal probleem van de meeste Afrikaanse landen zouden kunnen oplossen, worden bepaald door het feit dat de verandering van de status quo van de grenzen een bijzonder moeilijke en vaak bijna onmogelijke aangelegenheid zou zijn, zonder dan nog in rekening te brengen dat deze grenzen werden bekrachtigd door het tijdsverloop, de tradities en ten slotte door de internationale relaties. De grenzen hebben voor ongeveer 97 % een koloniaal karakter. De geometrische grenzen maken in Afrika ongeveer 74 % uit en 80 op 104 volgen niet de traditionele en etnische indelingen. Men zou de voorbeelden kunnen opstapelen : de Senufos die in Ivoorkust en Mali wonen, de Brongis die ook in Gabon zijn gevestigd, de Nzimas die langs beide zijden van de grens tussen Ghana en Ivoorkust wonen, de Baules, de Agnis en andere Acangroepen die eertijds werden afgezonderd van de machtige Acan-stamgemeenschap, die zich op Ghanees gebied ontplooit. De publieke opinie is ervan overtuigd dat, ware er geen Engelse en Franse koloniale expansie geweest, deze toestanden beslist de versperringen voor de ontwikkeling van de integratieprocessen hadden versterkt [15]. De vorm van bijna alle Afrikaanse landen is het resultaat van een kunstmatige samenvoeging van etnische groepen en stammengroepen. Kenia b.v. omvat meer dan 200 stammen en Gabon, waarvan de bevolking

nauwelijks de 600.000 inwoners overschrijdt, telt meer dan 30 etnische eenheden. Zeer vaak is de etnische gemeenschapsgeest sterker dan het bewustzijn van integratie in het kader van nieuwe administratieve eenheden. Hoewel de Bakongo verspreid waren over Belgisch Kongo, Frans Kongo en Angola, hebben ze de banden die in de vóórkoloniale tijd waren gesmeed, behouden en hun partij ABAKO heeft in 1960 de idee gelanceerd om zich binnen gemeenschappelijke grenzen te herenigen. De Eve van Togo en van Ivoorkust vertoonden gelijkaardige tendensen.

Hoe toevallig ook de grenzen als resultaat van de koloniale verdeling mogen zijn (Boven-Volta, dat deel uitmaakte van Frans West-Afrika, is opnieuw opgericht na de Tweede Wereldoorlog in het kader van de binnenlandse verdelingen om aan een hoge koloniale ambtenaar een gepaste post te bezorgen), toch kan men verschillende redenen aanvoeren om ze te aanvaarden. Er is vóór alles de etnische verscheidenheid van Afrika, die, naar het blijkt, niet toelaat om de gebieden te onderscheiden van de landen volgens etnische criteria. Het zou de creatie van meerdere honderden, zo niet duizenden landen tot gevolg hebben. Welke zou hun toekomst zijn? Waarschijnlijk zouden economische redenen hen tenslotte doen mislukken. Het nationale vormings- en integratieproces is zo nauw verbonden met de schikking van de postkoloniale grenzen, dat uiteindelijk het grenzenprobleem afhankelijk is geworden van de natievorming en geen territoriale kwestie meer is. De schikking van de grenzen heeft de territoriale dimensies van de landen bepaald en zodanig op het leven van de koloniale volkeren gedrukt, dat het zeer sterk de organisatievorm van de nationale bevrijdingsbewegingen in Afrika heeft beïnvloed.

C. PANAFRIKANISME

Ten slotte lijkt het principe van het uti possedetis iuris, dat de Afrikaanse landen hebben aangenomen met betrekking to hun grenzen, een belangrijke factor. In 1963, op het ogenblik waarop de Organisatie van de Afrikaanse Eenheid het licht zag en het dekolonisatieproces volop bezig was, gaf de aanvaarding van dit principe blijk van een grote politieke wijsheid van de Afrikaanse leiders van die tijd. En zelfs al kan een dergelijke beslissing ons zeer betwistbaar lijken, de aanvaarding van het principe van de onschendbaarheid van de grenzen heeft Afrika gered van veel conflicten.

Nochtans moet men zich herinneren dat het probleem van de vorming van de nationale integratie in Afrika vergezeld ging van een ideologie met panafrikaans karakter, die de reconstructie en soms zelfs de liquidatie van de huidige grenzen eist. De liquidatie van de grenzen vormde het einddoel van de ideologen van het panafrikanisme en ze dachten dit te bereiken door de creatie van grote gefedereerde eenheden[16]. Het vijfde Panafrikaans congres te Manchester heeft het probleem van de grenzen ter sprake gebracht door ,,de kunstmatige indelingen en de territoriale grenzen, gecreëerd door de imperialistische mogendheden" te laken[17]. De delegatie van de Nigeriaanse partij en de Nationale Raad van Nigeria en van Kameroen hebben in 1947 gepoogd de resolutie van Manchester van kracht te maken en ze overwogen een Federatie van West-Afrika te vormen. De volgende poging werd ondernomen door Ghana dat de Unie van de Onafhankelijke Landen van Afrika trachtte op te richten. In 1958 stelde de president van de Grote Raad van Frans Equatoriaal Afrika, Barthlomy Boganda, voor de Verenigde Staten van Latijns Afrika op te richten, die naast Frans Equatoriaal Afrika ook Kongo, Ruanda-Urundi, Rio Muni, Kameroen, Angola en Mozambique moesten verenigen. Ook Sekou Toure heeft, in 1959, de idee gelanceerd een gemeenschap van landen te vormen, in het kader van de Federatie van West-Afrika.

Maar al deze voorstellen hebben geen liquidatie of wijzigingen van de postkoloniale grenzen met zich meegebracht. De Unie van Zanzibar en Tanganyika heeft niets veranderd aan de huidige toestand van de grenzen en de Mali-Federatie bleek een weinig duurzame instelling te zijn. De panafrikaanse opvattingen hebben de gemeenschappelijke cultuur en belangen en de wens tot eenheid die voortvloeide uit de oppositie tegen het kolonialisme sterk benadrukt. Nochtans zijn noch het panafrikanisme, noch het geïntensifieerd afrikanisme erin geslaagd van Afrika één enkel land te maken. Op het ogenblik waarop de onafhankelijkheid was bereikt, hielden de dekolonisatiedruk en de strijd voor een zelfstandig bestaan van de staat op éénmakende elementen te zijn. De objectieve premissen voor integratie ontbraken, de desintegratieproblemen hebben zich daarenboven geopenbaard en de linguïstische, culturele en economische verschillen hebben de secessionistische tendensen opnieuw aangewakkerd.

,,Vermits de landen vandaag geen nationale basis hebben en niet kunnen leven of zich ontwikkelen, waarom ze dan niet in één enkel

land verenigen?'' vroeg één van de jonge journalisten van het weekblad ,,Jeune Afrique''[18]. De vraag werd gesteld in de periode toen de idee van continentale integratie in Afrika zeer populair was. Het dominerend motief dat de vereniging van alle Afrikaanse landen moest bewerken, bestond in het feit dat deze landen geen nationale landen waren. Micronaties worden of Afrika in één enkel land verenigen? Dat is het dilemma dat volgens professor Chałasiński het essentiële probleem van de door hedendaags Afrika te volgen ontwikkelingsweg vertolkt[19]. Het is tot op vandaag nog steeds niet opgelost. Professor Chałasiński schreef zijn werk bijna twaalf jaar geleden en men mag zeggen dat de opvatting van de macronatie veel van haar populariteit heeft ingeboet. Elk onafhankelijk land in Afrika poogt de fundamenten van zijn binnenlandse integratie als staat en als natie op te bouwen en men zou zelfs kunnen zeggen dat enkelen gepoogd hebben de basis van de eenheid van staat en natie te laten ontstaan (Zaïre, Tanzania, Somalia en Zambia). Alleen de binnenlandse integratie kan een harmonieuze, universele ontwikkeling en een echte onafhankelijkheid garanderen. Daarom — o.a. door de Organisatie voor Afrikaanse Eenheid op te richten — hebben de landen van Afrika beslist het principe van uti possidetis iuris aan te nemen met betrekking tot hun grenzen.

Het principe van het territoriale geheel en van de onschendbaarheid van de grenzen wordt bekrachtigd in het voorwoord van het handvest van de O.A.E. en door de voorschriften van artikels II en III. De gewone zitting van de vergadering van staats- en regeringshoofden van de O.A.E., die in 1962 te Kaïro werd gehouden, heeft in zijn resolutie van 16 januari nog eens bevestigd dat dit principe verplichtend was. Ondanks dit alles hebben meerdere grensconflicten plaatsgegrepen waarvan twee — één tussen Marokko en Algerije en een ander tussen Ethiopië en Somalia — een gewapend karakter bezaten. Nochtans moet men onderstrepen dat geen enkel grensgeschil of -conflict tot territoriale of politieke veranderingen heeft geleid.

D. ZELFBESCHIKKING EN NATIEVORMING

De idee van de zelfbeschikking van de naties omvat twee aspecten. Het externe aspect dat bestaat in het recht van de naties hun politieke status in de internationale binnenlandse arena te bepalen, en het interne aspect dat bestaat in het recht van de natie in alle vrijheid

haar politiek, economisch en sociaal regime te bepalen. De wil van de bevolking van een gebied om haar politieke bestaansvorm te bepalen kan op verschillende manieren worden uitgedrukt. Zoals de gebeurtenissen van de laatste jaren te zien gaven, hebben de bevolkingen die de onafhankelijkheid verkregen hun wil uitgedrukt door middel van politieke partijen of parlementaire instellingen. De directe deelname van de bevolking die het onafhankelijk bestaan verkoos, is vrij zeldzaam en ze blijkt niet altijd noodzakelijk te zijn. De resultaten van het referendum in Algerije in 1962 hebben aangetoond dat het overbodig was formeel de wil van de natie te onderzoeken, omdat die zich op een duidelijke manier in de gewapende strijd had geopenbaard. Noteren we toch dat 99,72 % van de bevolking van Algerije „voor" stemde[20].

Het ligt anders als er meerdere oplossingen in aanmerking komen. Brits Togo bijvoorbeeld kon fusioneren met Frans Togo of met de Goudkust. Het referendum dat onder de controle van de Verenigde Naties werd ten uitvoer gebracht, verenigde Togo en de Goudkust[21]. Brits Kameroen is verdeeld geworden: het noordelijk deel van dit gebied kwam in de Mali-Federatie terecht en het Zuidelijk deel in de Republiek Kameroen[22]. Men is overgegaan tot de Federatie van Eritrea met Ethiopië zonder de bevolking formeel te raadplegen. Van dat moment dateren de activiteiten van de separatistische bewegingen in Eritrea, vooral omdat de meningen van de leden van de VN-Commissie over de wensen van de Eritreese bevolking aanzienlijk uiteenliepen[23].

IV. INTEGRATIEPROCESSEN

Het bestaan zelf van de staatsorganisatie in Afrika is vooralsnog het overheersende element in het vormingsproces van nationale verbondenheid. De staat speelt er een merkwaardige rol. In landen die reeds bestaan is het bewustzijn tot een bepaalde politieke eenheid en tot een bepaald staatsgebied te behoren het fundamenteel element van de nationale integratie.

Een aanzienlijke rol in dit proces is voorbehouden aan de nationale ideologie en aan de politieke elite die er de verspreider van is. In Afrika — anders dan eertijds in Europa — is de ideologie niet het resultaat van de objectieve gevolgen van de processen van nationale integratie. De processen van nationale integratie en van staats- en natievorming zijn in de meeste gevallen het gevolg van bewuste poli-

tieke activiteiten van de staat. De bronnen van de ideologie worden verzekerd door de politieke opvattingen van de elite die alle kansen bezi t haar opvattingen voor de volksmassa's te populariseren door zich op de politieke staatsorganisaties te steunen.

In bijna alle politieke opvattingen van de Afrikaanse leiders treft men op de eerste plaats de zorg aan om de binnenlandse eenheid te verzekeren en om de fundamenten van de staats- en natie-eenheid op te bouwen. De postulaten die in de grondwetten zijn begrepen en aan de volkeren van Mali, Zaïre, Zambia, enz... zijn gericht, hebben vooral tot doel het bewustzijn op te wekken te behoren tot een door de staat bepaald organisme. Het voorbeeld van een dergelijke opvatting wordt geleverd door de doctrine van de zogenaamde Zaïrese authenticiteit. Gelijkaardige opvattingen vinden vaak hun ideologische steun in de Afrikaanse traditie. In veel Afrikaanse landen identificeert men de stamhiërarchie met deze die de regerings- en de staatspartij-elite vormt. De ministers leggen de eed van trouw en gehoorzaamheid aan het staatshoofd af. In Tsjaad bijvoorbeeld heeft men de initiatieritus voor de leden van de politieke kaders in ere hersteld. De creatie van nieuwe grondwettelijke vormen in omstandigheden waar de van Europa nagebootste parlementaire systemen inadequaat lijken, het éénpartijsysteem dat zo nauw bij de Afrikaanse traditie lijkt aan te sluiten, de regeringen van militairen, dit alles draagt er toe bij om het integratieproces van staat en natie te versnellen. De gewapende strijdkrachten spelen een belangrijke rol in de binnenlandse sociale veranderingen van Afrika. Vermits het leger in zijn rangen vertegenwoordigers van de hele maatschappij verenigt, wordt het dé instelling van de sociale integratie en vervult het beslist een werkwaardige rol in het nationale integratieproces.

Als men het over integratie heeft, wordt ook een bijzondere rol toebedeeld aan politieke partijen. Hun oorsprong gaat, zoals men weet, niet terug tot klassenconflicten en de politieke verscheidenheid van hun samenstelling geeft blijk van een nationaal of liever van een etnisch en tribaal karakter. Het zijn inderdaad politieke groeperingen gesteund op de anti-imperialistische, antikoloniale en nationalistische massabewegingen van de Afrikaanse bevolking en geen politieke partijen volgens de marxistische betekenis van die term. De politieke verscheidenheid van hun samenstelling geeft blijk van een nationaal karakter, niet van een klassenkarakter.

Het waren hoofdzakelijk antikolonialistische volksfronten, wat niet wil zeggen dat deze groeperingen zich naderhand niet hebben

weten om te schakelen tot partijen die klassebelangen vertolken, wanneer, eens de onafhankelijkheid uitgeroepen, de binnenlandse tegenstellingen en klasseconflicten op het voorste plan opdoken. Dat is vooral zo waar de ontwikkeling van de nationale burgerij snel is verlopen.

De eerste politieke partijen steunden op een etnisch substraat, wat voor de toekomst een schadelijke invloed moest uitoefenen op de integratieprocessen van de jonge onafhankelijke landen in Afrika. Ze openden terzelfdertijd voor de gediscrimineerde Afrikaanse bevolking grote mogelijkheden tot sociale vooruitgang. Deze partijen waren een school voor de politieke strijd en zij hebben de politieke elite, de toekomstige ministers en parlementaire ambtenaren, gevormd.

Nadat de onafhankelijkheid was verworven, moest de politieke partij de nationale eenheid smeden en bijgevolg breidde de draagwijdte van haar sociale functies zich enorm uit. De uitroeping van de onafhankelijkheid werd niet vergezeld van een algemene economische ontwikkeling en bracht niet automatisch welvaart aan een achtergebleven, in chaos gedompeld land. Dat waren de moeilijkheden die men moest te boven komen. Het is gebleken dat enkele politieke partijen de problemen die zich stelden, aankonden. Ze waren de enige die het politiek bewustzijn konden opwekken en vormen, en de bestuurlijke kaders konden voorbereiden om het politieke leven te organiseren en om de activiteiten, die de ten tijde van de onafhankelijkheidsstrijd gelanceerde ordewoorden moesten realiseren, aan te vatten.

Eén van de voornaamste taken van de Afrikaanse politieke partijen is dus de algemene eenheid van de natie op te bouwen. Meerdere Afrikaanse leiders waren van mening dat de strijd tegen het tribalisme en de binnenlandse verbrokkeling noopte tot de invoering van het éénpartijsysteem, hetgeen men vaak aan de hand van de Afrikaanse traditie motiveerde. De integratiefuncties kunnen beschouwd worden als de belangrijkste onder deze welke de politieke partijen moeten realiseren in de huidige fase van de ontwikkeling van de Afrikaanse landen. „De partijen schiepen landen en animeerden het net van de talrijke sociale instellingen die vandaag de structuren van de nationale verbondenheid uitmaken. Uit de smeltkroes van de partijideologieën, de mythen, de tradities, de tribale riten, de van valse glorie beroofde geschiedenis van het continent en vooral uit het verleden van de grote landen, uit de folklore poogde men hardnekkig de nationale ideologie en bewustzijn op te bouwen[24]".

Zeer vaak dient het éénpartijsysteem als basis om een nationale staat op te bouwen. De leiders identificeren dikwijls de partij met de natie en pogen met de partijorganisatie de ganse maatschappij te omvatten — zoals in Zaïre bijvoorbeeld — waardoor de partijinstellingen zijn veranderd in instellingen van de staatsgezagdragers[25].

V. MULTIDISCIPLINAIRE BENADERING

De problemen van de vorming van naties in Afrika zijn zeer complex en eisen de studie van meerdere wetenschappelijke disciplines. De complexiteit van de problemen lokt onzekerheden van methodologische en zelfs van terminologische aard uit. Het gaat er vóór alles om te weten of de verschijnselen die zich voordoen in het domein van de integratie van de staat en natie, bepaald kunnen worden als processen van natievorming of als processen van nationale integratie. Het is mogelijk dat ze beschouwd worden als processen van staats- en natievorming.

De historische ervaringen waarover de Afrikaanse landen beschikken laten toe te constateren dat de Afrikaanse landen zonder binnenlandse integratie onbekwaam zijn de taken die de onafhankelijkheid hun oplegt te realiseren, in het bijzonder waar het de sociaal-economische ontwikkeling en vooral de volle emancipatie en de strijd tegen het neo-kolonialisme betreft.

Het universele karakter van het zelfbeschikkingsrecht van de naties laat ons in grote mate toe ons gezichtspunt over de problemen van de integratie van staat en natie in Afrika te verrijken. Een interessante benaderingswijze wordt door een Sovjetrussisch auteur, STAROUCHENKO, voorgesteld. Hij schrijft dat het in de huidige wereldsituatie, in de tijd van de nationale en sociale revoluties voor onafhankelijkheid, noodzakelijk is de integratie in het kader van reeds bestaande landen te behouden en te verzekeren, en dat men moet streven naar eenmaking en integratie binnen multinationale landen[26]. Volgens hem is het proces van integratie van staat en natie ingewikkeld en moet het zich geleidelijk realiseren, te vertrekken van de gelijkheid van de wetten voor de afzonderlijke etnische groepen, via de fase van de etnische en tribale gemeenschap, om uiteindelijk te komen tot nationale gemeenschap.

Het zelfbeschikkingsrecht is een recht dat aan de volkeren en de naties toelaat een onafhankelijk bestaan op te bouwen. Het laat ook

vorm en karakter van dit politieke bestaan bepalen. Dit recht kan onder verschillende gedaanten worden gerealiseerd: men kan zich bijvoorbeeld uitspreken voor de autonomie in het kader van een land dat al bestaat, men kan zijn eigen staat creëren of zich losmaken van een staatsorganisme waarvan het bestaan reeds verzekerd is. Men moet zich nochtans herinneren dat overeenkomstig de resolutie van de Verenigde Naties van 6 december 1971 „alle pogingen, die tot doel hebben de gedeeltelijke of volledige ontbinding van de nationale en territoriale eenheid van het land, opgebouwd volgens het zelfbeschikkingsrecht van zijn bevolking, onverzoenbaar zijn met de doeleinden en principes van het Handvest[27]". Elk land dat dit principe verwezenlijkt zou deze vorm moeten kiezen die het de voordeligste omstandigheden voor de algemene ontwikkeling kan verzekeren.

Om de nationale en separatistische tendensen te schatten, moet men overgaan tot een zeer uitgebreide analyse van de objectieve sociaal-politieke en economische processen die het land veranderen. Enkel een zo opgevatte analyse zou ons kunnen toelaten de voornaamste tendensen in de vorming van de elementen van de nationale integratie in een gegeven gebied te bepalen en te onderscheiden. In het licht van deze opmerkingen wordt, met een uiterste omzichtigheid, het probleem van de secessionistische bewegingen in Afrika duidelijk. Het volstaat zich het tragisch voorbeeld van Biafra, dat in 1967 zijn onafhankelijkheid uitriep, voor de geest te halen. De secessie van Biafra werd slechts door vijf Afrikaanse landen erkend. De Organisatie voor Afrikaanse Eenheid heeft bijgevolg de afscheiding van de oostelijke provincie van Nigeria afgekeurd, terecht vrezend dat gelijkaardige conflicten in andere landen zouden losbarsten. De lidstaten van de Organisatie voor Afrikaanse Eenheid hebben de zaak-Biafra beschouwd als een binnenlands probleem van Nigeria en hun houding kwam overeen met de principes van het Handvest van de Organisatie voor Afrikaanse Eenheid. De historische ervaringen van Afrika tonen aan dat elke poging tot verandering van de natuurlijke vormingsprocessen van nationale gemeenschappen door gewapende inmenging niet de gewenste resultaten oplevert, maar integendeel de situatie alleen maar verslechtert. De secessie van Biafra heeft de sociaal-economische ontwikkeling van Nigeria geremd. De nieuwe administratieve verdeling van Nigeria in twaalf staten duidt zeker en vast op een vooruitgang in de strekking die de etnische problemen van dit land tracht op te lossen.

Zoals wij reeds hebben laten opmerken is het probleem van de

zelfbeschikking van de naties strikt gebonden aan hun gelijkheid. Als men de politiek-etnische gemeenschappen gaat vormen, moet men aan de afzonderlijke etnische groepen absoluut ruime mogelijkheden tot algemene ontwikkeling garanderen, moet men hen de volle gelijkheid toekennen en hun culturele rijkdom en verschillen respecteren. In dat geval moeten de integratietaken aan de staat worden overgedragen. Dit doet de noodzaak ontstaan om de organisatie van de centrale macht en van het gebied te versterken, evenals om hun wederzijdse relaties te behouden. Het is duidelijk dat het ook belangrijk is de nationale rechtspraak één en algemeen te maken. Dit alles brengt de noodzaak met zich mee de infrastructuur te ontwikkelen zodat het bewustzijn van nationale samenhorigheid en identificatie met de staat het minst op het bewustzijn tot een etnisch-tribale groep te behoren inwerkt. Dat laatste gevoel overheerst ook vandaag nog in de meeste Afrikaanse landen. Vermits we spreken over de integratieprocessen van staat en natie en ook over de nationale integratie van Afrika in de huidige fase van haar ontwikkeling, zou men het eerder moeten hebben over de pogingen, niet om nationale, maar wel om politiek-etnische gemeenschappen te creëren. Deze politiek-etnische gemeenschappen zullen zich mogelijks in de toekomst veranderen in nationale gemeenschappen, gebaseerd op de integratie van politieke, economische, ideologische factoren en gesteund op de gemeenschappelijke historische ervaring die de onafhankelijkheid met zich meebracht.

VI. BESLUIT

De problemen van de naties en van de processen van natievorming in Afrika bieden zich in hun juridisch-politieke aspecten op een ingewikkelde manier aan en dwingen om een hoeveelheid verschijnselen te onderzoeken die het terrein van recht en politiek overschrijden. Overigens vloeit dit ook voort uit de methodologische postulaten van het recht en de politieke wetenschappen. De bestudeerde problemen beslaan een grote literatuur en het zou bijzonder boeiend zijn om die te kunnen presenteren, alsook om de opvattingen van de marxistische en burgerlijke wetenschap aan te tonen. Het beperkt bestek van dit artikel legde het een zeer algemeen karakter op. Daarom zijn veel problemen nauwelijks aangeduid en de gepresenteerde be-

schouwingen zijn zeer beknopt en bevatten soms verschillende vereenvoudigingen.

De juridisch-politieke opvatting van het probleem zou blijkbaar zowel in zijn postulaten als in zijn functioneel aspect moeten worden aangeboden. De twee kanten van het probleem blijken gemakkelijker te behandelen vanuit de hoek van het internationaal recht, gezien de toegankelijkheid van de literatuur en de bronnen. Het zou veel ingewikkelder zijn deze problemen vanuit de hoek van het binnenlands recht en van de politieke vraagstellingen te belichten zonder zich te laten meesleuren in algemeenheden. Op het vlak van de postulaten lijkt de noodzaak om nationale landen op te bouwen evident voor alle Afrikaanse leiders en politici. Nochtans zou men, om de mechanismen van deze processen te analyseren, moeten beroep doen op multidisciplinair, empirisch onderzoek. Het zou nuttig zijn er enquêtes aan te wijden. Dat zou ons misschien toelaten de mechanismen die de nationale verbondenheid teweegbrengen, te vatten en de intensifiëringsgraad van deze processen te tonen om er de beslissende factoren uit te halen.

Het blijkt eveneens noodzakelijk uitgebreid de neo-koloniale invloeden op de integratieprocessen van staat en natie te onderzoeken. Het politiek aspect van het probleem eist ook een diepgaande analyse van de rol van het leger, van de politieke partijen, van ideologieën en vooral van alle soorten van Afrikaans nationalisme. Vanuit dit gezichtspunt zou het nuttig zijn de stratificatie van de Afrikaanse maatschappijen te onderzoeken.

We zouden dan ook onze aandacht moeten toespitsen op de analyse van de verschijnselen van nationale integratie, niet alleen op de schaal van het continent, maar ook op micro-schaal. Men zou, geleid door de intensifiëringsgraad van deze processen, enkele Afrikaanse landen moeten uitkiezen om detailonderzoeken tot een goed einde te brengen.

* Maria-Magdalena KENIG is werkzaam aan de Universiteit van Warschau. Dit artikel werd uit het frans vertaald door Antoon DE BAETS.

[1] J. WIATR: *Naród i Pánstwo*, Warsz., 1969. (*De natie en de staat*, Warschau, 1969).

[2] H. WALECKI: *Wybór pism*, t. II, Warsz., 1967, s. 201. (*Keuze uit de werken*, vol. II, Warschau, 1967, blz. 201).

[3] St. EHRLICH: *Wstep do nauki o państwie i prawie*, Warsz., 1971, s. 80. (*Inleiding tot de problemen van het recht en van de staat*).

[4] J.K. Chałasińscy: *Bliżej Afryki* (*Dichter bij Afrika*), Warsz., 1965;
N. Assorodobraj: ,,Rola historii w narodzinach świadomości narodowej w Afryce Zachodniej", *Studia Socjologiczne*, nr. 1/1967. (*De rol van de geschiedenis in het ontstaan van de nationale wetenschap in West-Afrika*).

[5] G.B. Starouchenko: *Nacye i gosudarstvo v osvobojdayouchysga stronah*, Moskva, 1963, blz. 107.

[6] A. Zajaczkowski: *Plemie, rasa, socjalizm*, Warsz., 1965.

[7] *Idem*, blz. 100-102.

[8] *Idem*, blz. 103-104.

[9] *Idem*, blz. 100.

[10] Resolutie van de Algemene Vergadering van de V.N., nr. 1514/XV van 19.XII.1960.

[11] Resolutie van de Algemene Vergadering van de V.N., nr. 2625/XXV van 20.X.1970.

[12] Resolutie aangenomen door de Algemen Vergadering in de loop van haar 15e zitting, vol. I 20.IX-20.XII 1960, blz. 67.

[13] Resolutie aangenomen door de Algemene Vergadering in de loop van haar 17e zitting, 18.IX-20.XII 1962, blz. 66-67.

[14] L. Antonowicz: ,,Zasada samostanowienia narodów we współczesnym prawie miedzynarodowym", *Sprawy Miedzynarodowe*, 1963, nr. 6, s. 17 i nast. (*Het principe van de zelfbeschikking in het hedendaags internationaal recht*).

[15] W.B. Jordanskij: ,,Tropitscheskaya Africa; o prirodye miejetnitscheskih Konfliktov", *Mirovaya Economica; Myejdunavodnye Otnoschenya*, nr. 1, 1967.

[16] T. Łetocha: *Granice i spory terytorialne w Afryce*, Warsz., 1973, s. 115. (*De grenzen en de territoriale conflicten in Afrika*).

[17] C. Legum: *Panafricanism. A short political guide*, London, 1962, blz. 135.

[18] *Jeune Afrique* van 27 juli 1964.

[19] J. Chałasiński, *op. cit.*, blz. 514.

[20] *Dokumentacja Prasowa*, 1962, blz. 553 (Persdocumentatie).

[21] Resolutie aangenomen door de Algemene Vergadering, 12 november 1956-8 maart 1957, in de loop van haar 8e zitting, blz. 24.

[22] Resolutie aangenomen door de Algemene Vergadering, 7 maart-21 april 1961, in de loop van de 15e zitting, vol. VII, blz. 10.

[23] General Assembly Official Records: Fifth Session, supplement nr. 8.

[24] S. Chodak: ,,Czarna Afryka zmienia sie", *op. cit.*, blz. 143 (*Zwart Afrika verandert*).

[25] A. Patrzałek: ,,Zagadnienia instytucjonalizacji partii politycznych w Czarnej Afryce", *Państwo i Prawo*, no 4, blz. 60 e.v. (*Problemen van de institutionalisering van politieke partijen in Zwart Afrika*).

[26] G.B. Starouchenko, *op. cit.*.

[27] Resolutie van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties 2787/XXV van 6 december 1971.